

Зоряна Родчин

РЕЦЕПЦІЯ П'ЕСИ “КОРОЛІВНА” ДМИТРА НИКОЛИШИНА: ДРАМАТИЧНА ПОЕМА ЧИ ДРАМА-КАЗКА?

Простежено особливості поетики твору західноукраїнського драматурга Дмитра Николишина. На основі проведеного дослідження визначено своєрідність жанрово-стильових параметрів драми, проаналізовано образну систему, окреслено тип художнього мислення митця.

Ключові слова: жанр, еkleктизм, конфлікт, символізм, драматична поема, драма-казка.

Із-поміж жанрових типів драми науковці виокремлюють “аристотелівську”, або “закриту”, та “неаристотелівську”, або “відкриту”, драми. Для першоназваної значущими рисами постають розкриття характерів персонажів через їхню поведінку та класична фабульна побудова: зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка тощо. Крім того, в зазначеному підвиді присутня хронологія розвитку подій і вчинків героїв на відносно обмеженому просторі. Щодо другого типу, то його специфічними ознаками є “зображення” внутрішнього світу дійових осіб, синтетичне художнє мислення, а також імовірне проникнення епічних чи ліричних елементів у драматичний рід.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. світову драматургію вкотре (не варто забувати про японський театр (Кабукі та Но), грецький (творчість Есхіла) тощо) “охопив” процес гнучкої когерентності літературних родів. Так, ідеться про активне відродження неаристотелівської драми: “Епос вривається в галузь драми, виникають епічні театри й епічна драматургія, підвищується коефіцієнт наративності в драматичних творах. А лірика стає потужним збудником дії в драмах [...], утворюючи напрям ричної драматургії” [14, с. 390–391]. У цьому сенсі показовим є доробок Б. Брехта, Е. Іонеско, Н. Хікмета та інших.

Щодо українського драмопису вказаного періоду, то також простежуємо, хоч і несистематично, такі міжродові зміщення. Варто згадати п'єси М. Старицького, Лесі Українки, М. Куліша, Ю. Яновського, чия творчість постала об'єктом пильної уваги сучасних літературознавців, а саме: А. Козлова, М. Кудрявцева, Н. Малютіної, А. Матющенко, Л. Мороз, Т. Свербілової, Г. Семенюка та інших. Закцентуємо, що згадані вище науковці аналізували драматичні твори митців центральної і південно-східної України.

Драматургія ж західних земель залишається на сьогодні малодослідженою. Однак існують підстави звернути увагу на неї (драматургію), особливо періоду “міжвоєння”, задля комплексного систематичного аналізу й об'єктивного поцінування загальноукраїнського доробку вітчизняних митців. Завдяки зусиллям Г. Лужницького [5], Л. Рудницького [12], С. Хороба [15], вже закладено підвалини до наукових студій західноукраїнської драматургії другої-третьої декад минулого століття.

Варто наголосити, що на “західноукраїнському тлі” внаслідок “стикування” лірики та драми з'являються драматичні поеми – “Великий День” Романа Купчинського (1921) [2], “Королівна” Дмитра Николишина (1931) [10], “Пасхальна драма” Василя Софроніва-Левицького (б. р.) [3], драматична “Дума про Нечая” Григора Лужницького (1936) [6] тощо. У перелічених творах ліро-драматичним складником є вираження почуттів, переживань, настроїв і роздумів у висловлюваннях персонажів (здебільшого у ремарках), віршована ритміка. Крім того, важливу роль відіграє значне посилення естетичних функцій умовності, деформування часових і просторових параметрів, ускладнення композиції, домінування асоціативних зв'язків. У центр зображення репрезентованих творів драматурги ставлять внутрішній світ героя.

Як результат дифузії драми й епосу виникають жанрові гібриди, а саме: драматичний нарис – “Невідомий” Олекси Карманюка (1923) [1], містерійний епос – незакінчений твір Василя Пачовського “Золоті ворота” (1937) [11] тощо. Ці п'єси багаті на описи, розповіді про події та поведінку героїв “за сценою”, особливо у висловлюваннях персонажів, а інколи дія взагалі заміщується розповіддю. Міркуємо: певна умовність, інтелектуалізація змісту, нарративність, активне втручання авторів у процес дії спричинили латентне відображення епічних рис указаних драматичних творів.

Окрім оприявлення явища “родової” еkleктики (поєднання елементів епосу та лірики із драматичним родом літератури), західноукраїнській драматургії 20–30-х років ХХ століття в генологічному аспекті притаманним було й морфологічне багатство як “чистих”, так і “змішаних” жанрових різновидів. Аналізований драмопис відзначається культивуванням творів реалістичного спрямування з елементами соціальної та побутової п'єси, яка,

еволюціонуючи разом зі змінами типів авторської свідомості, трансформувалася впродовж другого-третього десятиліття минулого століття у психологічну, політичну й інтелектуальну драми.

Підґрунтям варіаційних дифузій, а саме, процесів взаємопроникнення чи розмивання жанрів, який відбувся у перших трьох декадах ХХ ст., постають, на думку сучасного літературознавця Наталії Малютіної, "притчевий зміст драматичних творів і алегоризми авторської візії, через що п'єси сприймаються як рупори авторської ідеї" [7, с. 211]. Прикметним для згаданого періоду є масове виникнення, впровадження та використання численних оригінальних моделей, як-от: драма-феєрія, драма-притча, драма-алегорія, драма-казка, драма-опера, драма-хроніка, драма-внутрішній монолог, драма-фантазія, драма-агітка тощо. Серед віднайденого в архівах України корпусу п'єс західноукраїнських драматургів також зустрічаємо зразки інноваційних драм.

Так, метою нашої розвідки є аналіз маловідомої драми-казки "Королівна" Дмитра Николишина. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити поетику, образну систему твору;
- з'ясувати ідейно-естетичну наповненість п'єси;
- визначити жанрово-стильові параметри драми.

Варто наголосити, що твір Д. Николишина "Королівна" (на 3 дії) є практично невідомим для літературознавців, тож дослідження його вважаємо актуальним. Гортаючи сторінки п'єси, простежуємо ознаки драматичної поеми "як витвору саме модернізму, в якому репрезентовано одну сюжетну лінію та одного головного героя" [9, с. 551]. Драму написано неримованим коломийковим ритмом на кшталт народної пісні. Також у тексті помітне домінування героїчного змісту, переважає зображення яскравих характерів, очевидна притчевість. За "Літературознавчим словником-довідником", для драматичної поеми (і для п'єси Д. Николишина) значущим і обов'язковим є "внутрішній й динамічний сюжет – власне, конфлікт світоглядних і моральних принципів при відсутності панорамного тла зовнішніх подій" [4, с. 210]. Крім того, автор "присвоїв" "Королівні" додатковий жанровий номен, дефініціюючи твір як казку. Щодо мотивації дій драматурга слушно зазначає Л. Чернець: "Даючи своїй праці жанрове визначення, письменник – хоче він цього чи ні – співвідносить власний твір із певними літературними нормами, визнаючи в ньому деякі надіндивідуальні жанрові ознаки" [16, с. 3].

Виникнення такого різновиду, як драма-казка, була доконечною вимогою часу (1920–1930-ті рр.), "тим уявним утворенням, алегорією ідеального, орієнтація на яку збуджувала драматичну напругу, ставала почасті структуроутворюючим чинником" [7, с. 231]. У цьому сенсі згадаймо про доробок наддніпрянських митців, у якому також з'являються п'єси зазначеної дефініції: "По дорозі в Казку" Олександра Олеся, "Казка старого млина" Спиридона Черкасенка тощо.

Конфлікт "Королівни", що ґрунтується на боротьбі за українську самобутність та подолання негативної національної риси – рабства, – містить фантастично-алегоричні елементи, а також символічні образи, персонажі, завдяки яким виявляється вміння автора поглибити філософський зміст твору. Дія драми відбувається впродовж доби, а саме: "одної буремної ночі, від заходу до сходу сонця" [10, с. 5]. Власне, спогад про негоду, сильний вітер і блискавицю попереджає реципієнта про майбутню небезпеку, на підсвідомому рівні готує до жахливих подій. Особливо впадає у вічі Ганнусине (сестра братів Степових) застереження щодо очікуваного нещастя, адже, на переконання героїні, в громовицю не варто жартувати.

Головний персонаж Іван Степовий (прізвище, безперечно, вказує на походження: вільний степ – пристанище сильних духом козаків-українців. – Прим. авт.) щоразу згадає матірину казку про королівну в теремі та лицаря на коні. Найпотужнішу реакцію у психіці хлопця викликає спогад, як троє братів ловили шкідника у пшениці: двом "розумним" це не вдалося, а третій із їхнього дурного попихача став королевичем. Тлумачення мотиву про брата-дурника знаходимо у праці Єлезара Мелетинського: "Ідеалізація молодшого в міфі й особливо в казці є компенсацією соціально обездоленого в процесі переходу від роду до сім'ї чи більшої патріархальної общини (відмова від мінорату, що зрівнює молодшого брата зі старшим, і перехід до майорату)" [8, с. 86].

Вдаючись до спогадів, аналізуючи події, що відбуваються, Іван "переносить" казкову історію матері на тло власного теперішнього життя: пригадує смерть батька, її причину й наслідки, термінове одруження найстаршого брата з росіянку. Крім того, головний герой шукає пояснення постійній тузі у власному серці; намагається розтлумачити невмотивовані вчинки середущого брата; розмірковує над непорозуміннями між Кирилом і Василем; турбується про долю молодшої сестри; гадає, як позбутися "змія незгоди в родині, що не дає лицареві дістатися до гаразду і до королівни в кришталевім замку" [10, с. 31]. Зазначимо, що домінуюча колізія п'єси – конфлікт між наймолодшим і старшими братами, що будується на зіткненні протилежних ідей. Із підтексту твору розуміємо, що підґрунтям сімейної ворожнечі постає намагання "добрих" сусідів – поляків (Гельодинів) і росіян (Сіверьових) – заволодіти батьківщиною всіх Степових, забрати "волю й цілість прадідної землиці" [10, с. 33], перетворити братів і сестру на мовчазних рабів.

Під час дослідження “Королівни” впадають у вічі об’єктивні риси, які свідчать про те, що на розгляд реципієнтові представлено драму-казку. Цілком очевидними є прагнення головного героя дотримуватися настанов батька-матері, часте застосування числа три (три брати, три роки Кирило та Василь не ходили один до одного в гості, тричі спадали кайдани з Мужика і наново тричі їх руки сусідів-ворогів натягали, три наймити, три музики в шинку), а також бажання наймолодшого знайти чар-зілля, завдяки якому зняти корисливе закляття з Кирила та Василя задля навернення їх до батькових заповітів.

Закохані в доньок Сіверьова і Гельодина старші Степовенки, зраджуючи рідну віру та догоджаючи тестям-чужинцям і братам наречених, втратили власну гідність, а разом із нею, й відчуття належності до свого роду. Відповідно до задуму автора спостерігаємо динаміку розвитку характерів персонажів. З одного боку, еволюцію Ганнусі й Івана задля подолання рабської психології та поліпшення власного життя. З другого – цілковите руйнування самих себе (Кирила та Василя) як особистостей, марнування любові до рідних, до землі, до вітчизни, беззаперечна втрата патріотичних почуттів.

Як показник стилю драматурга, а зокрема символічного типу мислення, постає буремна ніч проти неділі. Перед очима наймолодшого брата з’являється марево Невідомої, яка малює нерадісне майбутнє Степових: висока могила без хреста, на ній у блискучому мармуровому кріслі сидить Королівна в золотих кайданках; поблизу неї два озброєних наймити Сіверьова; хрест із могили батька двигаяє нужденна мужицька постать, у якій Іван Степовий упізнає Василя. Безперечно, такі сугестивні передчуття спонукають наймолодшого до цілком умотивованих дій: врятувати родину, позбутися васального підпорядкування сусідам, стати вільним газдою на власних землях.

У тексті драми автор часто використовує символічні образи (Невідома; Королівна в золотих кайданках; мужицька постать раба із хрестом на плечах із батьківської могили; Нужденний чоловік; Молода дівчина) і символічні деталі: туман і буря; пророчий сон; ключ зі скрині Сіверьова, що має відімкнути кайдани на руках мужика; червона плахта над головами Василя та Леонтини як свідчення благословення майбутнього шлюбу; поцілунок останньої, що призвів до впадання нареченого у летаргійний сон; “розпорпана” могила батька; спопелілі квітки на могилі; червоні півні над обійстям Степових.

Особливої символічності з беззаперечним скеруванням у “казковість” набуває дидактична настанова Дмитра Николишина, яка спонукає читача до роздумів. Зокрема, в образі Невідомої реципієнт може розгледіти матір Степових:

“Невідома. ...Забудьте минуле й за майбутнє, станьте, з’єднані любов’ю; на ворожі зуби крицею зробіться. З батьківщини для сусідів не пустіть ні скибки!” [10, с. 102]

Літературознавець Оксана Семак зазначає, що “локальний конфлікт таких творів часто включає в себе алегорію, фантастичні явища, які створюють умови для художнього узагальнення. Накладання уявних подій і реальності провокує до переосмислення, алегоризації конфлікту, завдяки чому він набирає екзистенційного змісту” [13, с. 100]. Безперечно, з’ява Невідомої, розпорпана могила батька, намагання сина Сіверьова поглумитися над Ганнусею, пожежа в отчому домі допомогли старшим братам Степовим зробити правильні висновки та згуртувати власні сили проти ворога.

Отже, перелічене вище вказує на жанровий підвид аналізованого твору, особливо на правомірну когерентність ознак драматичної поеми та драми-казки. А ідейно-естетична наповненість драми, пророче бачення митця, обігрування геополітичної проблематики в п’єсі дають змогу залишити необхідний тестамент прийдешнім поколінням: відновивши славу героїчного минулого України, не зупинятися на сучасному, а “прокласти місток” у незалежне щасливе майбутнє.

І насамкінець, аналіз поезики п’єси “Королівна” свідчить, що Дмитро Николишин зумів органічно поєднати в ній елементи двох жанрових підвидів. Адже саме існування твору такого плану, його гібридизація свідчать і про майстерність митця, і про генезу нових жанрових форм у 20–30-ті роки ХХ століття, що, відповідно, спричинювало подальший еволюційний розвиток драми як роду.

Література

1. Карманюк О. Невідомий : драматичний нарис на 1 дію / Олекса Карманюк. — Каліш : Накладом автора, 1923. — 16 с.
2. Купчинський Р. Великий День : драматична поема / Роман Купчинський. — Львів, 1921. — 40 с.
3. Левицький В. Пасхальна драма : великодній образ у чотирьох діях з прологом / Василь Левицький. — Березани, [б. р.] — 48 с. — (Вид-во “Спілка” в Березанах ; Ч. 2).
4. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром’яка, Ю. Т. Коваліва, В. І. Теремка. — К. : Академія, 2006. — 752 с. — (Nota bene).
5. Лужницький Г. Вибране (Історичні драми, наукові праці) / Григор Лужницький. — Івано-Франківськ : Плай, 1998. — 274, [1] с.
6. Лужницький Г. Дума про Нечая : на 4 дії / Григор Лужницький ; з передм. Ю. Шкрумеляка і реж. заувагами В. Блавацького ; іл. рисунку Е. Козака. — Львів : Видавець Іван Тиктор, 1936. — 36 с. : іл. — (Аматорський театр “Нашого прапору” ; Вип. 5).
7. Малютіна Н. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ століття: аспекти родо-жанрової динаміки / Наталія Малютіна. — Одеса : Астропринт, 2006. — 350 с.
8. Мелетинский Е. М. О происхождении литературных мифологических сюжетных архетипов / Е. М. Мелетинский // Литературные архетипы и универсали ; под. ред. Е. М. Мелетинского. — Москва : Рос. гос. гуман. ун-т, 2001. — С. 73–149.
9. Наенко М. Художня література України від міфів до модерної реальності / Михайло Наенко. — К. : Просвіта, 2008. — 1063 с.
10. Николишин Д. Королівна : казка. Драматична поема / Дмитро Николишин. — Коломия : Накладом “Загальної Книгозбірні”, 1931. — 105 с.

11. Пачовський В. Золоті ворота: містерійний епос у 3-х частинах / Василь Пачовський. — Львів : Вид-во "Краса та сила", 1937. — Ч. 1 : Пекло України. — 148 с.
12. Рудницький Л. Драматургія Григора Лужницького / Л. Рудницький // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. — Львів, 1992. — Т. ССХХІV : Праці філологічної секції. — С. 185–209.
13. Семак О. І. Драматургія української діаспори першої половини ХХ століття: система конфліктів і характерів : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Семак Оксана Іванівна. — Івано-Франківськ, 2009. — 226 с.
14. Фролов В. В. Судьбы жанров драматургии (Анализы драматургических жанров в России ХХ века) / В. В. Фролов. — Москва : Советский писатель, 1979. — 423 с.
15. Хороб С. І. Українська драматургія 20-х – 30-х років у Західній Україні та діаспорі / Степан Іванович Хороб. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. — 192 с.
16. Чернец Л. В. Литературные жанры (проблемы типологии и поэтики) / Л. В. Чернец. — Москва: Изд-во Московский университет, 1982. — 192 с.

Poetic peculiarities of West Ukrainian dramatist Dmytro Nykolyshyn's work are examined in this article. On the basis of the research genre-stylistic drama characteristic and system of characters were analyzed as well as author's artistic thinking.

Key words: genre, eclecticism, conflict, symbolism, dramatic poem, drama-tale.